RECENZE

Pavel Novák: Lingvistika a jazyková realita: Výbor z díla. Editovali Jan Křivan, Jiří Januška a Jan Chromý. Praha: Akropolis, 2010. 340 s.

Málokdy se hodí, aby recenzent uvedl svůj text mottem recenzované knihy. V případě posmrtného výboru z jazykovědného díla Pavla Nováka (5. 1. 1932 – 14. 3. 2007) se mi však právě takový postup jeví jako nejlepší první krok. Cituji tedy: „V lingvistice je po mém soudu třeba stále obnovovat kontakt s ‚jazykovou realitou', snažit se, aby ‚teorie' byly teoriemi a ne ideologiemi, a kultivovat k tomu přijatelné (neškodlivé, snesitelné, dokonce vhodné) způsoby vyjadřování. A nemusí to pořád dělat všichni, stačí, když to dělá někdo a je slyšen" (s. 5). Jedním důvodem této mé volby je skutečnost, že tu mottem promlouvá k čtenáři sám Pavel Novák, a to tak, že ve dvou souvětích vlastně shrnuje hlubší smysl své celoživotní práce. Motto zároveň objasňuje název, který editoři Jan Křivan, Jiří Januška a Jan Chromý zvolili pro tuto knihu, přičemž vypovídá cosi i o zaujetí editorů pro Novákovo dílo a o péči, kterou jeho vydání věnovali.

Již sama realizace tohoto výboru a jeho vydání necelé tři roky po Novákově náhlém odchodu je úctyhodný výkon, o to významnější, že Pavel Novák věnoval nesrovnatelně větší péči promýšlení svých myšlenek než jejich propagaci. Osud Novákova díla, jeho další trvání v přístupné formě bylo v rukou těch, kteří si jeho význam uvědomovali, protože Pavla Nováka osobně znali jako jeho kolegové nebo žáci. Jeho uveřejněné texty byly totiž podobně roztroušeny, často v publikacích dnes už obtížně dostupných, jako články Vladimíra Skaličky, jednoho z Novákových učitelů,[1] zpřístupněné širšímu okruhu odborných zájemců teprve patnáct let po Skaličkově smrti (Skalička, 2004–2006). Navíc byl Pavel Novák pověstný svým „perfekcionalismem", jak to nazval Petr Sgall ve své vzpomínkové stati, a své práce raději nepublikoval, jestliže své formulace „nepovažoval za plně ověřené a zralé" (s. 30). Když nyní mám před sebou Novákovy pečlivé a hluboké metalingvistické analýzy obsahu i vnější formy pojmů, definic a výroků, mám pocit, že zapomenutí Novákova díla, byť i dočasné, by se rovnalo ztrátě velké vědecké a kulturní hodnoty. Práci, kterou Jan Křivan, Jiří Januška a Jan Chromý vykonali, tedy vysoce oceňuji.

Knihu vedle Předmluvy editorů (s. 9) uvádějí čtyři stati: Komentář k výboru z díla od Jana Křivana (s. 11–18), A propos Pavel Novák od Zdeňka Starého (s. 19–23), Pavel Novák gramatik od Jana Kořenského (s. 24–27) a vzpomínka Nadějný mladý lingvista od Petra Sgalla (s. 28–33). Ke Sgallově vzpomínce se podrobněji vrátím níže.

Přehledný a úvahový příspěvek Zdeňka Starého věnovaný metalingvistickým a metodologickým aspektům Novákova díla je v kontextu knihy velmi významný, i když

[1] Jako své učitele jmenuje Novák Bohuslava Havránka, Vladimíra Skaličku a Karla Horálka (v Rozhovoru s Pavlem Novákem z roku 1997, který je reprodukován v recenzovaném díle na s. 301 a který byl vybrán z širšího rozhovoru s dalšími českými lingvisty uveřejněného v Jazykovědných aktualitách, 34, s. 42–67; autor otázek není v recenzovaném výboru z díla bohužel uveden).

prakticky jen shrnuje myšlenky publikované již dříve (Starý, 1992, 2002). Kořenský v chronologickém přehledu vyzdvihuje hlavní témata, jimiž se Pavel Novák v gramatice obíral. Křivanův Komentář k výboru z díla výrazně přesahuje to, co si obyčejně představíme pod pojmem komentář. Vzhledem k tomu, že – jak zdůrazňuje – se touto publikací „vůbec poprvé otevírá možnost setkat se s dílem Pavla Nováka v jeho celistvé podobě", je účelem jeho stati a ostatních výše již zmíněných úvah Zdeňka Starého, Jana Kořenského a Petra Sgalla „v širokém smyslu zpřístupnit čtenáři lingvistické myšlení Pavla Nováka a zasazovat je do širšího lingvistického a historického kontextu" (s. 11). Autor Komentáře dále zdůrazňuje, že příspěvky Pavla Nováka „jsou natolik tematicky různorodé a zároveň vzájemně prostupné, že je nebylo dost dobře možné rozdělit do oddílů" (s. 11), což je důvodem (podle mne šťastného) řešení, že texty jsou ve výboru předkládány v chronologickém pořadí. Křivanův Komentář naproti tomu tyto texty sdružuje na základě jejich tematické a myšlenkové provázanosti, takže je spíše než pouhým komentářem stručnou, ale velmi užitečnou studií o Novákově publikovaném díle,[2] která čtenáři značně usnadňuje se v díle orientovat i na základě jeho vnitřní logiky. Takovými okruhy jsou například aplikace matematiky v lingvistice, strukturní analýza, problematika syntaktické struktury věty, jazykové srovnávání, kritika koncepce obecného významu v gramatice, postoj k mluvené češtině, metodologické přístupy k základním pojmům Pražské školy, otázky možností klasifikace gramatických kategorií a jazykových jednotek, otázky kultury vyjadřování v lingvistice zmíněné již v mottu citovaném v úvodu této recenze a řada dalších. Pavel Novák se též jako jeden z prvních českých lingvistů pokusil o kritickou a přitom objektivní reflexi poválečného vývoje naší lingvistiky.[3]

Zcela jinou povahu než výše zmíněné úvodní stati má osobně laděný vzpomínkový článek Sgallův, v němž autor zdůrazňuje množství momentů, kdy Pavel Novák inicioval nové myšlenky a přístupy, jež Sgall ve svém díle rozvíjel, nebo které s Pavlem Novákem dále společně rozpracovával. Sgall tak vykreslil takový portrét Pavla Nováka, jaký bychom si z žádných dosavadních publikací nemohli učinit, a jeho příspěvek mi v tomto smyslu připadá doslova objevný. Sgallovo posmrtné uznání zásluh Pavla Nováka jako spolupracovníka má podle mne zároveň hluboký etický rozměr. Vzácným způsobem osobního příkladu tu Sgall popírá někdejší pesimistickou, byť dobře míněnou a bohužel nejednou i dnes platnou, charakteristiku českých pracovníků na poli veřejném z pera Viléma Mathesia: „nedovedeme zpravidla uznat, že někdo jiný nežli my může mít dobrou myšlenku, nedovedeme se podřídit myšlence druhého, i když její prospěšnost je zřejmá a nedovedeme s jejím původcem společně pracovat o její uskutečnění" (Mathesius, 1982, s. 377–378).

Hlavní obsah knihy tvoří výbor z Novákova díla, který v chronologickém pořadí obsahuje 49 textů publikovaných v letech 1958 až 2007 a 2 texty z rukopisné pozůsta-

[2] Texty, které editoři nezařadili do tohoto výboru, měly být v needitované naskenované podobě ke stažení na stránce Pavla Nováka pod Filozofickou fakultou UK <http://pavelnovak.ff.cuni.cz> (s. 11). Toto je zřejmě slib, který dosud nebyl splněn. Ke dni 1. 7. 2012 na této stránce nebyly nalezeny žádné naskenované texty.

[3] Další údaje o obsahu recenzované knihy a podnětné postřehy nalezne čtenář v recenzi B. Vykypěla (2011).

losti. Z toho 39 statí je psáno česky, osm anglicky, jedna německy a jedna rusky. Knihu uzavírá Rozhovor s Pavlem Novákem z roku 1997, stručný přehled jeho životopisných dat a soupis jeho díla, ediční poznámka a jmenný i věcný rejstřík. Jednotlivé oddíly knihy uvádějí zdařilé momentky, jimiž podobu Pavla Nováka zachytil Otakar Šoltys.

Podle mého názoru by se o Novákovy texty měl zajímat každý náš lingvista, který hlouběji přemýšlí o teoretických a metodologických aspektech zkoumání jazyka a aplikace výsledků tohoto bádání v praxi. Podnětů ke konstruktivnímu zamyšlení najde v díle Pavla Nováka více než dost. Ač jeho vyjadřování často klade na čtenářovu pozornost vysoké nároky, zabývá se Pavel Novák vždy otázkami aktuálními jak z hlediska teoretického, tak praktického, ať už jde o aplikaci nových metod v jazykovědě, otázky vyučování českému jazyku na základních a středních školách, racionální komunikaci mezi badateli navzájem a mezi badateli a veřejností apod. Přitom všechny problémy vždy posuzuje se vzácnou objektivitou a citem pro reálnou jazykovou situaci. Klasickým příkladem v tomto směru je jeho stať O smysl diskuse o mluvené češtině z roku 1962 (s. 55–61), jež je vysoce aktuální i dnes.

Důležitý vzkaz české lingvistické bohemistice (a jistě nejen jí) formuloval Pavel Novák ve stručné úvaze Conditio sine qua non (s. 262–263): „Je nejen těžké porozumět druhým, někdy je těžké porozumět i sobě samým […] Po mém soudu si i při splnění těchto podmínek (zaplnění lakun v našem faktickém, empirickém vědění) neporozumíme, pokud nebudeme, v tomto kontextu, tematizovat vizi/vize české vzdělanosti, kultury a společnosti. Odhaduji totiž, že v tomto ohledu chovají různí z nás v skrytu duše různé nesamozřejmé a dost odlišné představy, ty však právě považují za tak samozřejmé, že zmiňovat se o nich ani netřeba. Bez takových širších, ale, trvám, nezbytných souvislostí, zůstane naše diskutování v situaci, jež je ilustrací pro první větu těchto řádek. A pak je zde ještě jedna potíž: rozlišovat skutečné nesnáze současných českých mluvčích (v nedomácí komunikaci) dané naší jazykovou situací a nesnáze nás lingvistů (bohemistů) se studiem a postihováním naší jazykové situace. Možná, že prvních je méně, než si myslíme. Avšak i kdybychom v mnohém ke konsensu nedospěli – a můj odhad je, že dost těžko –, aspoň si lépe porozumíme“ (s. 262).

V kontextu několikrát zdůrazněné skutečnosti, že „většina jeho [tj. Novákových, pozn. I. V.] pozoruhodných myšlenek nebyla nakonec písemně zaznamenána (a přístup k nim – pokud vůbec – měli pouze jeho kolegové a žáci, kteří s ním byli v osobním kontaktu)“ (Předmluva, s. 9; podobně Křivan, s. 11; Starý, s. 21; Sgall, s. 30), bych rád dodal, že se dochovala živá nahrávka cca 20 minut trvajícího vystoupení Pavla Nováka v závěrečné diskusi na symposiu Úloha Pražského lingvistického kroužku při vývoji i ve vyhlídkách české jazykovědy, konaného 27. září 2006. Tato nahrávka, o níž se editoři svazku nezmiňují, je dostupná na webové stránce Pražského lingvistického kroužku na adrese <http://web.ff.cuni.cz/plk/>. V tematickém čísle Slova a slovesnosti cele věnovaném zmíněnému sympoziu uspořádanému k 80. výročí založení Pražského lingvistického kroužku není text tohoto vystoupení otištěn. Pravděpodobně na něm Pavel Novák ani dále nepracoval. Byla by veliká škoda, kdyby tento vzácný autentický záznam jeho vystoupení nebyl trvale zachován v jeho pozůstalosti.

V závěru bych rád konstatoval, že editoři zůstali právi odkazu svého učitele i v tom, jakou precizní a poctivou práci odvedli při sjednocování úpravy jednotlivých textů, která se v původních sbornících a časopisech pochopitelně řídila požadavky příslušných redakcí. Lze se o tom přesvědčit, seznámíme-li se s jejich Ediční poznámkou, v níž bezmála na třech stránkách tištěných petitem (s. 321–323) podrobně uvádějí všechny úpravy, které provedli. Vedle úprav čistě formálních jde i o drobné opravy, mj. i v cizojazyčných překladech. Na oprávněnost jednotlivých oprav lze sice případně mít svůj názor (některé chyby editorům mohly i uniknout, jako třeba chybný tvar „pseudodeskriptivní" místo správného „pseudopreskriptivní" na s. 269), avšak za důležité považuji, že všechny provedené úpravy a změny jsou identifikovatelné, dohledatelné a tím i hodnotitelné a vůči autorovi pietní, nehledě na to, že se mohou stát i východisky nových interpretací. Právě takováto poctivost a preciznost badatelské práce na každém kroku, při každé formulaci a citaci je bezesporu jedna z největších hodnot, které se můžeme u Pavla Nováka učit.

LITERATURA

MATHESIUS, V. (1982): Umění vést a umění dát se vést. In: V. Mathesius, *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, s. 377–381.

SKALIČKA, V. (2004–2006): *Souborné dílo, 1–3.* Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum.

STARÝ, Z. (1992): A propos Pavel Novák. *Slovo a slovesnost*, 53, s. 317–320.

STARÝ, Z. (2002): A propos Pavel Novák po deseti letech. *Slovo a slovesnost*, 63, s. 153–155.

VYKYPĚL, B. (2011): Pavel Novák: Lingvistika a jazyková realita. Výbor z díla. Editovali Jan Křivan, Jiří Januška a Jan Chromý. Praha: Akropolis 2010 [recenze]. *Linguistica Brunensia*, 59, s. 354–355.

Ivo Vasiljev

Lipenská 46, 370 01 České Budějovice
<ivasiljev@seznam.cz>

Miroslav Grepl: Jak dál v syntaxi. Editovali Jan Dvořák a Petr Malčík. Brno: Host, 2011. 248 s. Studie osobností brněnské lingvistiky, 4.

Tato poměrně útlá kniha, která přináší výběr z lingvistických statí Miroslava Grepla, jedné z vedoucích figur české lingvistiky po celou polovinu století, se jistě nezařadí mezi patrně stále rostoucí počet knih, které čte málokdo. Editoři knihy Jan Dvořák a Petr Malčík byli vedeni chvályhodnou snahou upozornit alespoň na část, převážně časopisecky publikovaných, výsledků práce Miroslava Grepla, neboť tyto výsledky jsou tohoto způsobu upozornění bezpochyby hodny. Nejsme-li úzkými specialisty, ale naopak usilujeme-li o co nejširší orientaci ve svém vědním oboru, pak jsou nám shrnující a resumující kompendia, jakož i výbory prací tak či onak uspořádané (historicky, tematicky, autorsky) jistě velmi vítanou pomůckou.